

“BİZ PEYĞƏMBƏRLƏR İRS QOYMURUQ”

hədisi barədə risalə

Müəllif:

**İmam Şeyx əl-Müfid Muhəmməd ibn
Muhəmməd ibn ən-Numan ibn əl-Muəllim
Əbi Əbdillah əl-Ukbəri əl-Bağdadi**

(h.336-413)

(rəhmətullahi əleyh)

Mühəqqiq:

Malik əl-Mahmudi

Bakı - 2015

“BİZ PEYĞƏMBƏRLƏR İRS QOYMURUQ” hədisi barədə risalə

Müəllif:

İmam Şeyx əl-Müfid Muhəmməd ibn Muhəmməd
ibn ən-Numan ibn əl-Muəllim Əbi Əbdilləh
əl-Ukbəri əl-Bağdadi
(h.336-413)
(rəhmətullahi əleyh)

Mühəqqiq:

Malik əl-Mahmudi

Tərcümə:

İdris Hüseynzadə

Bakı - 2015

Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) rəfiqi-ə`laya köçdükdən sonra vərəsə¹ olaraq geriyə öz yeganə qızı Fatimətuz-Zəhranı (salamullahi əleyha) və bir neçə xanımını buraxdı.

“Fədək” Xeybər kəndlərindən biri idi və onu Allahu-təala öz Rəsuluna döyüßsüz bəxş etmişdi.² Peyğəmbər (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) onu öz qızı həzrət Zəhraya bağışlamışdı. Allah Rəsulu vəfat etdiyi gün “Fədək” həzrət Zəhranın ixtiyarında idi.

Əbu Bəkr xilafət kürsüsünü ələ keçirdiyi zaman Fədəki həzrət Zəhranın (salamullahi əleyha) əlindən alaraq onu da ələ keçirdi.

Fatimə (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrə qarşı iddia qaldırdı. Atasının ona bağışladığı bu ərazini ondan tələb etdi. Fədəki ona atasının (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) bağışlamasına şahid olaraq həyat yoldaşı Əmirəl-möminin Əli ibn Əbu Talibi (əleyhis-səlam), Peyğəmbərin nəvələri və Cənnət cavanlarının iki ağası olan oğlanlarını – Həsən və Hüseyini (əleyhiməs-səlam) və Peyğəmbərin xanımı Ümmü-Əyməni (radiyallahu anha) gətirdi.

Əbu Bəkr Fatimənin iddiasını və bu şəxslərin şahidliklərini rədd etdi.

Bu dəfə Həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) ikinci tələb ilə Əbu Bəkrə müraciət etdi. “Fey” olduğu üçün Quranın açıq-aşkar hökmünə görə atası Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) mülkü sayılan o ərazilərdən özünə qalan mirası Əbu Bəkrdən tələb etdi.

Əbu Bəkr onun bu iddiasını da rədd etdi. Bu zaman Əbu Bəkr yalnız özünün Allah Rəsulundan (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) nəql etdiyi bir hədisi dəlil gətirdi:

نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركنا صدقة.

“Biz peyğəmbərlər irs qoymuruq. Nə qoyuruqsa sədəqədir.”

İddia etdi ki, Peyğəmbər heç bir şey miras qoymamışdır, onun qoyub getdiyi şeylərin hamısı sədəqədir.

Halbuki, onun nəql etdiyi bu “hədis” xəbəri-vahid³ idi; o günədək bu “hədis”i Əbu Bəkrdən başqa heç kəs bilməmiş, eşitməmiş və nəql etməmişdi.⁴

¹ Varislər. (Müt.)

² Allahu-təalanın öz Rəsuluna (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) döyüßsüz bəxş etdiyi qənimətlər “fey” adlanır. Belə qənimətlər Peyğəmbərin şəxsi malı hesab olunur və müsəlmanlar arasında bölüşdürülmür. (Müt.)

³ Bir nəfərdən nəql olunan hədis. (Müt.)

⁴ Hərçənd ki, bundan sonra bu rəvayətin sənədləri çoxaldı və Müaviyənin dövründə mütəvatir hədislərdən birinə çevrildi!!

Əgər Peyğəmbər (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) belə bir söz buyurmuş olsaydı, o zaman bunu hamıdan qabaq onun Əhli-Beyti, xüsusən də qızı həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) eşitməli və nəql etməli idi. Çünki, bu hədisin birbaşa aidiyyəti olduğu şəxslər məhz onlar idilər. Məhz onlar bu məsələnin hökmünü bilməli idilər. Peyğəmbər bu hökmü özündən heç bir şey irs almayan Əbu Bəkrə deyil, onlara çatdırmalı idi!

Buna baxmayaraq, Əbu Bəkr öz fikrindən dönməyərək Fədəki həzrət Fatimənin (əleyhəs-səlam) əlindən aldı. Həzrət Fatimə Əbu Bəkrə qarşı onun bu iddiası ilə ziddiyyət təşkil edən Qurani-Kərimin açıq-aşkar hökmünü dəlil gətirdi. Belə ki, Qurani-Kərim peyğəmbərlərin (əleyhimus-səlam) öz vərəsələri üçün miras qoyduqlarını bildirmişdir. Bu isə peyğəmbərlərin irs qoymadıqlarını bildirən bu hədisin batilliyinə dəlalət edir. Lakin, Əbu Bəkr qəbul etmədi.

Bu təəssüfverici hadisənin artıq olub-bitdiyinə baxmayaraq, bu hədis ətrafında gedən elmi bəhlələr hələ də davam etməkdədir:

Hədislə bağlı mühüm ixtilaflardan biri elə hədisin özündəki “sədəqə” (صدقة) sözü ilə bağlıdır. Bu sözün necə oxunması barəsində ixtilaf edilmişdir. Demişlər ki, görəsən, hədisdəki “sədəqə” sözü nəsb ilə oxunmalıdır, yoxsa, rəf` ilə?⁵

Əgər nəsb ilə oxunarsa, o zaman hədisdəki “sədəqə” sözü “lə nuvarrisu” (لا نورث) sözünün məf`ulu olan “mə” (ما) ədatı üçün bir izah olur. Belə olduğu təqdirdə, hədisin mənası bu şəkildə olur: “biz sədəqə olaraq qoyub getdiyimiz şeylərdən irs buraxmırıq.” Bu oxunuşa əsasən, Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) qoyub getdiyi şeylər arasında sədəqə olmayan şeylər onun varisləri üçün irs olur.

Əgər rəf` ilə oxunsa, o zaman hədisdəki “sədəqə” sözü “mə” ədatının xəbəri olur. Belə olduğu təqdirdə də hədisin mənası bu şəkildə olur: “bizim qoyub getdiyimiz şeylər sədəqədir.” Bu oxunuşa əsasən, “mə” ədatından sonra yeni cümlə başlamış olur.⁶

“Sədəqə” sözünün rəf` ilə oxunması Əbu Bəkrin və əhli-sünnənin nəzərinə, nəsb ilə oxunması isə şiələrin nəzərinə uyğun gəlir. Şiələr qoyub getdikləri şeyləri irs buraxmaq məsələsində peyğəmbərlərin (əleyhimus-səlam) digər insanlarla eyni vəziyyətdə olduqlarını deyirlər. Əlbəttə,

⁵ Başqa sözlə “sədəqə” sözü (صَدَقَةٌ – sadaqatən) şəklində olmalıdır, yoxsa, (صَدَقَ – sadaqatun) şəklində? (Müt.)

⁶ Başqa sözlə, “lə nuvarrisu” cümləsi bir cümlə, “mə tərəknəhu sadaqatun” cümləsi isə başqa bir cümlə olmuş olur. Ortada vergül və ya nöqtə yazmaq lazım gəlir. (Müt.)

sədəqələr bu hökmdən xaricdirlər; çünki, onlar öz müstəhəqq⁷ sahibləri üçündür və onları irs buraxmaq olmaz.

Alimlər “sədəqə” sözünün hərəkəlməsində olan bu ixtilafı öz kitablarında qeyd etmişlər. Məsələn, baxın: Qazi İyad, “əl-İlma` ilə mərifəti usulir-rivayəti və təqyidis-səma`”, səh.151.

Şeyx Müfid (ridvanullahi əleyh) bu risalədə bu rəvayətin inkarına dair və bu rəvayətin peyğəmbərlərin irs qoymamalarına dəlil gətirilməsinin qəbuledilməz olmasına dair şüələrin dəlillərini zikr etmişdir.

O, bir sıra məqamlara toxunaraq məsələni bir neçə yöndən müzakirə etmişdir:

Birincisi: nəsb ilə olan oxunuş Quranın ümumi məzmunlu ayələri ilə uyğunluq təşkil edir. Rəf` ilə olan oxunuş isə ümumi məzmunlu ayələrlə, ümumi hökmlə gələn Quran ilə ziddiyyət təşkil edir. Quranın zahiri ilə uyğunluq təşkil edən şey haqq olmağa onunla ziddiyyət təşkil edən şeydən daha layiqdir.

İkincisi: əhli-sünnə nəsb ilə olan oxunuşa etiraz edərək onun düzgün olmadığını demişlər. Çünki, nəsb ilə oxuduğumuz zaman hədisin mənası “ölən şəxsin qoyub getdiyi şeylər arasında sədəqə varsa, həmin şeydən irs aparılmaz” şəklində olur. Bu isə tək cə Peyğəmbərə (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) xas olan bir şey deyildir. Əksinə, bu hökm bütün insanlara aiddir. Kim bir sədəqə qoyub gedərsə, həmin sədəqə onun irs qoyduğu şeylər cərgəsinə daxil olmaz və beləcə, yaxınları onu irs almazlar. Elə isə hədisin nə faydası olur?

Şeyx Müfid (ridvanullahi əleyh) bu irada cavab verərək bildirmişdir ki, hədisdə yalnız peyğəmbərlərin adlarının çəkilməsi hökmün yalnızca onlara xas olmasına görə deyildir. Əksinə, hökm ümumi hökmdür. Burada xüsusi olaraq peyğəmbərlərin adlarının çəkilməsi peyğəmbərlərin bu işi görməyə hamıdan daha layiq olduqlarını bildirmək üçündür. Baxmayaraq ki, digər mükəlləflər də belədirlər.⁸

Bu məsələ Allahu-təalanın bu ayəsi kimidir: **“Həqiqətən də, sən ancaq ondan (qiyamətdən) qorxanları çəkindirənsən.”**⁹ Halbuki, Peyğəmbər (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) bütün insanları çəkindirəndir; qiyamətdən qorxan olsun, ya olmasın. Lakin, qorxan şəxs çəkindirilməyə daha layiq olduğundan (çünki, qorxan şəxs bu çəkindirmədən ibrət alacaq, fayda götürəcək), ayədə xüsusi olaraq onun adı zikr olunmuşdur.

⁷ Müstəhəqq: yəni, layiqli, haqqı çatan

⁸ Onlar da bu işi yerinə yetirməklə mükəlləfdirlər. (Müt.)

⁹ Naziat surəsi, 45

Daha sonra Şeyx Müfid bu ayə növündən olan başqa ayələr və ürfi misallar¹⁰ qeyd etmişdir.

Üçüncüsü: rəvayətin nəsb ilə oxunuşuna başqa bir şəkildə də izah vermək olar. Bu izaha görə, rəvayətin mənası belədir: “bizim sədəqə olaraq qoyub getdiyimiz şeylər heç bir halda övladlarımıza çata bilməz. Övladlarımız fəqir və sədəqə almağa layiq olsalar belə, heç bir halda bunlardan yeyə bilməzlər.”

Belə olunca, bu hökm yalnızca peyğəmbərlərə və onların övladlarına məxsus olur. Çünki peyğəmbər olmayan şəxslər sədəqələr qoyub gedərlərsə, onların övladları fəqirləşdikləri və sədəqə almağa layiq olduqları təqdirdə həmin sədəqələrdən istifadə edə bilərlər. Lakin, peyğəmbərlərin övladları heç bir halda bu sədəqələrdən istifadə edə bilməzlər.

Bu təfsirə əsasən, rəvayətdəki “*irs qoymuruq*” cümləsi “bizim qoyduğumuz sədəqlər heç bir halda varislərimizə çatmır” mənasında olur. “İrs” sözü və irs sözündən düzələn sözlərin bu mənada işlədilməsi dilçilikdə bilinən bir məsələdir. Bir sıra məqamlarda “irs” sözü (habelə, irs qoymaq, varis etmək və s. kimi sözlər) ölən şəxsin qoyub getdiyi şeylər anlamına gəlmir. Məsələn, Allahu-təala buyurur: “**Sizi onların torpağına və diyarına varis etdi**”, yəni o əraziləri sizlərə verdi. Məlum məsələdir ki, bu iş şəri vərəsəlik yolu ilə olmamışdır.

Dördüncüsü: rəvayət (aşağıda göstərilən) başqa bir variantda da nəql edilmişdir ki, bu varianta əsasən rəvayəti nəsb ilə oxumaq mümkün deyildir:

نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه, فهو صدقة.

“Biz peyğəmbərlər qoyub getdiyimiz şeyləri irs buraxmırıq. (Bizim qoyub getdiyimiz şeylər) sədəqədir.”

Bəzi sünni alimləri bu hədisi öncəki hədisin rəf` ilə oxunmasının səhihliyinə və nəsb ilə oxunmasının batilliyinə dəlil gətirmişlər.

Şeyx Müfid (ridvanullahi əleyh) bu irada da cavab verərək bildirmişdir ki, baxmayaraq ki, bu rəvayəti yalnızca rəf` ilə oxumaq olar, lakin rəvayətin əhli-sünnənin təvilinə uyğun gəlməyən başqa bir ehtimali mənası da vardır və o, bundan ibarətdir ki:

“Bizim öz mallarımızdan və başqaları üzərindəki hüquqlarımızdan qoyub getdiyimiz şeylər ki var – hansılar ki, onları camaata bağışlayıb sədəqə vermişik, sağ olduğumuz zamanda camaatdan onları tələb etməmişik və ölməmişdən qabaq onları geri gətirmələrini onlardan

¹⁰ Ürfdə (camaat arasında) işlədilən sözlərdən, cümlələrdən misallar. (Müt.)

istəməmişik – bütün bunlar biz öldükdən sonra həmin şəxslər üçün sədəqə sayılırlar. Bu şeylər bizim qoyub getdiyimiz şeylər və varislərimizə buraxdığımız irslər cərgəsinə daxil olurlar. Onlar bizim qoyub getdiyimiz şeylərdən deyillər. Bizim varislərimizin onları almaq haqları yoxdur.”

Bu məna əhli-sünnənin dediyi mənadan (peyğəmbərlər irs qoymurlar mənasından) fərqli olaraq, Quranın ümumi hökmünə və sünnənin zahirinə uyğun gəlir. Əhli-sünnənin dediyi məna peyğəmbərlərin irs qoymuş olmalarına dəlalət edən Quran ayələri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Sünnənin Qurana uyğun gələn mənada təfsir edilməsi daha doğrudur.

Qeyd:

Şeyx Müfid bu rəvayəti təhlil etmiş, ona bir sıra ehtimallar gətirməklə cavab vermişdir.

Lakin, o, bu rəvayətin məzmununun batilliyinə dəlalət edən Quran ayələrini və qəti sünnə dəlillərini qeyd etməmişdir.

Həmçinin, rəvayəti sənəd baxımından da müzakirə etməmişdir.

Bu mövzuda geniş bəhslər vardır ki, öz yerində lazımınca araşdırılmış və qeyd olunmuşdur.

Tövfiq verən Allahdır.

Seyyid Muhəmmədrza əl-Hüseyni əl-Cəlali

RİSALƏNİN MƏTNİ

Bismilləhir-rahmənir-rahim

Şeyx Müfid (Allah ondan razı olsun) dedi:

Əgər müxaliflərin Peyğəmbərə (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) nisbət verdikləri “biz peyğəmbərlər irs qoymuruq; bizim qoyub getdiyimiz şeylər sədəqədir”¹¹ sözünün həqiqətən də Peyğəmbər tərəfindən deyildiyini fərz etsək, o zaman hədisin mənası bundan ibarət olacaq ki, peyğəmbərlərin (əleyhimus-səlam) sədəqə olaraq qoyub getdikləri şeylər irs alınmaz. Daha hədisin mənası “peyğəmbərlərin öz əmlaklarından qoyub getdikləri şeylər başqaları üçün sədəqədir və irs alına bilməz” şəklində olmayacaq.¹²

Bunun dəlili ondan ibarətdir ki, birinci təvil Quranın ümumi məzmunlu ayələrinə¹³ uyğun gəlir, nasiblərin təvili isə bu ayələrlə ziddiyyət təşkil edir. Quranın zahirinə uyğun gələn şey haqq olmağa Quranın zahiri ilə ziddiyyət təşkil edən şeydən daha layiqdir.

Əgər desələr ki: bu, doğru deyildir. Çünki, bütün camaatın sədəqə olaraq qoyub getdikləri şeylər və onların sədəqələrindən olan şeylər irs

¹¹ Bu hədisi Əhməd ibn Hənbəl “Müsnəd”də nəql etmişdir: c.1, səh.4, 6, 9, 10, 13, 25, 47, 60, 162, 164, 191 və 208. Həmçinin, Müslim “Səhih”də nəql etmişdir: c.5, səh.154, “cihad” kitabı. Həmçinin, Buxari “Səhih”də nəql etmişdir: c.4, səh.71, “cihad” kitabı, “xümsün fərz olması” babı, həmçinin, c.5, səh.20, “fəzilətlər” kitabı, “Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) qohumlarının fəzilətləri” babı, həmçinin, c.8, səh.149, “fərzlər” kitabı.

¹² Bu hədislə bağlı (onun həqiqətən də Allah Rəsulundan sadir olduğunu fərz edərsək) iki ehtimal mövcuddur:

Birinci ehtimal: hədisdəki “mə tərəknahu” (bizim qoyub getdiyimiz şeylər) sözü mübtəda, “sadaqa” (sədəqə) sözü isə onun xəbəridir. Belə olduğu təqdirdə hədisin mənası “peyğəmbərlər irs qoymurlar, onların qoyub getdikləri şeylər sədəqədir və onların varislərinə heç bir irs çatmır” şəklində olur. Bu mənə Qurani-Kərimin irslə bağlı ümumi məzmunlu ayələrinə müxalifdir.

İkinci ehtimal: hədisdəki “mə tərəknahu” (bizim qoyub getdiyimiz şeylər) sözü “lə nuvarrisu” (irs qoymuruq) sözünün ikinci məfuludur. Bu sözün birinci məfulu isə silinmişdir. Belə olduğu təqdirdə, hədisin mənası bu olur ki, biz peyğəmbərlər sədəqə olaraq qoyub getdiyimiz şeylərdən heç kəsə miras buraxmırıq. Başqa sözlə, peyğəmbərlərin varisləri onların vəfatından sonra onların yanlarında olan sədəqələrdən heç bir şeyi irs almırlar.

Səhih olan da bu ehtimaldır. Çünki, Şeyx Müfidin (rəhiməhullah) də qeyd etdiyi kimi, Qurani-Kərimlə uyğunluq təşkil edən də məhz bu ehtimaldır.

¹³ Nisa surəsi, 7: “Kişilərin ata, ana və yaxın qohumların qoyub getdiklərində payları vardır. Qadınların da ata, ana və yaxın qohumların qoyub getdiklərində payları vardır. (Mal istər) az olsun, ya çox, müəyyən və vacib bir pay(dır).”;

Nisa surəsi, 11: “Allah sizə övladlarınız(ın mirası) barəsində oğlanın payının iki qızın payı qədər olmasını tövsiyə edir...”;

Ənfal surəsi, 75: “...Allahın kitabında (Lövh-i Məhfuzda və bu kitabda yazılmış varislik hökmündə) qohumlar bir-birlərinə (başqalarından) daha haqlıdırlar (beləliklə, hicrətin əvvəlində mühacirlərlə ənsar arasında çıxarılmış varislik hökmü nəsx oldu). Həqiqətən Allah hər şeyi biləndir”;

Məryəm surəsi, 6: “(Mənə övlad əta et) ki, mənim və Yəqub övladlarının varisi olsun...”.

qoyula bilmir və onları irs almaq düzgün sayılmır. Belə olunca da, hədisdə yalnız peyğəmbərlərin (əleyhimus-səlam) adlarının çəkilməsinin ağlabatan bir faydası olmur.

Onlara deyilər ki: məsələ sizin dediyiniz kimi deyildir. Çünki, bəzən bir şeyin xüsusi olaraq bir dəstə şəxs barəsində qeyd edilməsində məqsəd həmin şəxsləri o şeyə əməl etməkdə hamıdan daha layiqli olduqlarını çatdırmaq; onların o şeyə hamıdan daha yaxın olduqlarını bildirmək olur. Baxmayaraq ki, həmin şey digər mükəlləflər üçün də keçərli olur. (Məsələn,) Allah (əzzə və cəll) deyir: **“Həqiqətən də, sən ancaq ondan (qiyamətdən) qorxanları çəkindirənsən.”**¹⁴ Baxmayaraq ki, Peyğəmbər bütün ağıl sahibləri üçün çəkindirəndir.

Həmçinin, Allahu-təala buyurur: **“Həqiqətən Allahın məscidlərini yalnız Allaha və axirət gününə iman gətirən, namaz qılan, zəkat verən və Allahdan başqa heç kəsdən qorxmayan şəxslər abad edərlər.”**¹⁵ Baxmayaraq ki, kafirlər də və ya ayədə qeyd olunan sifətlərə sahib olmayan şəxslər də məscidləri abad edə bilərlər.

Həmçinin, buyurur: **“Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allah zikr olunduqda qəlbləri titrəyər...”**¹⁶ Baxmayaraq ki, kafirlər arasında da Allahın adı zikr olunduğu zaman qəlbi titrəyişə düşüb qorxan şəxslər vardır. Habelə, möminlər arasında elə şəxslər vardır ki, Allah zikr olunduğu zaman Allahın nemətlərinə sevinən halda olduqlarından, yaxud mübah bir iş görməklə məşğul olduqlarından, həmin vaxt qəlbi titrəmir, qorxuya düşmür.

Bu,¹⁷ bilinən və (ürfdə) tez-tez işlədilən bir şeydir. Bunun bir başqa nümunəsi də bu cümlədir: “Biz müsəlmanlar pis işi təsdiq etmirik.” Halbuki, başqa etiqad sahibləri də qarşılaşdıqları pis işləri təsdiq etmirlər. Habelə, müsəlmanlar arasında şübhələr səbəbindən pis işi yaxşı iş hesab edib onu təsdiq edən şəxslər vardır.

Həmçinin, digər bir nümunə bir fəqihın belə deməsidir: “biz fəqihlər fasiqlərin şəhadətini qəbul etmirik.” Bunu həmçinin, fəqih olmayan şəxslər də deyə bilərlər.

Həmçinin, başqa bir örnək bir qarının belə deməsidir: “Biz qarilər zalımlara xəyanət etməyi caiz bilmirik.” Qarilərlə yanaşı digər şəxslər də bu işi haram hesab edə bilərlər. Bu kimi misallar danışığ dilində çox işlənir.

¹⁴ Naziat surəsi, 45

¹⁵ Tövbə surəsi, 18

¹⁶ Ənfal surəsi, 2

¹⁷ Yəni, bu tip cümlələr. (Müt.)

Bu rəvayətdə yalnızca peyğəmbərlərin qeyd olunmasında məqsəd, daha öncə də dediyimiz kimi, onların bu işə hamıdan daha yaxın olduğunu bildirmək, onların bu işi etməkdə digərləri üçün bir örnək, rəhbər və öndər olmaqlarını çatdırmaqdır.

Digər bir izah isə bundan ibarətdir ki, Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) sözünün mənası – əlbəttə bu sözün səhih olduğunu fərz edərsək – *“biz peyğəmbərlər sədaqə olaraq qoyub getdiyimiz şeyləri irs buraxmırıq, belə şeylər bizim varislərimiz tərəfindən əsla irs alına bilməz”* şəklindədir. Yəni, bizim övladlarımızdan və yaxın qohumlarımızdan heç kəsin bu sədəqələrdən istifadə etmək haqqı yoxdur. Hətta, sədəqə almağa layiq olan fəqir səviyyəsinə düşsələr belə. Çünki, Allahu-təala peyğəmbərlərin övladlarının və yaxın qohumlarının məqamlarını uca tutub onları çirkli malları qəbul etməyə layiq görmədiyi üçün sədəqəni onlara haram etmişdir.¹⁸ Onlardan qeyrilərinin vəziyyəti isə belə deyildir.

¹⁸ Şeyx Təbərsi (rəhiməhullah) demişdir: “Alimlər xümsün necəliyi və kimlərə verilməli olduğu barədə bir neçə fikir söyləmişlər. Onlardan birincisi bizim əshabımızın (şialərin) qəbul etdiyi nəzərdir. O nəzər bundan ibarətdir ki, xüms altı hissəyə bölünür. Bir hissə Allahın, bir hissə Allah Rəsulundandır. Bu iki hissə “zil-qubra” (yaxın qohumlar) hissəsi ilə birlikdə Allah Rəsulundan (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) sonra (onun yerinə) rəhbərliyə keçən məsum imama məxsusdur. (Digər hissələr isə bunlardır:) Muhəmməd ailəsindən olan yetimlərinin hissəsi, Muhəmməd ailəsindən olan yoxsulların hissəsi və Muhəmməd ailəsindən olan yolda qalmış şəxslərin hissəsi. Bu üç hissə onlardan başqa heç kəsə verilə bilməz. Çünki, Allahu-təala sədəqələri onlara haram etmişdir. Ona görə ki, sədəqələr camaatın çirkli (tör-töküntüləri, artıqları)dır. Bunun əvəzində isə onlara xümsü vermişdir.” (“Məcməul-Bəyan”, c.2, səh.543). Həmçinin, bax: “Vəsailuş-Şiə”, c.6, səh.355-360. Burada bu mövzu ilə bağlı bir neçə rəvayət nəql edilmişdir ki, onlardan bəziləri belədir:

1. Süleym ibn Qeydən belə nəql olunur: Əmirəl-möminin (əleyhis-səlam)-ın belə buyurduğunu eşitdim: “Allaha and olsun ki, Allahın “zil-qurba” (yaxın qohumlar) dediyi və (Quranda) Özü ilə Peyğəmbərinin yanında zikr etdiyi şəxslər bizik. Allah buyurmuşdur: **“Allahın şəhər və kəndlərin əhalisinin mallarından (“fey” şəklində qənimət olaraq) Öz Rəsuluna verdiyi şeylər Allaha, Onun Rəsuluna, onun yaxın qohumlarına, yetimlərə, miskinlərə və yolda qalanlara məxsusdur.”** (Həşr surəsi, 7). (Ayədə qeyd olunan yetimlər, miskinlər və yolda qalanlar da) yalnızca bizdən olan yetimlər, miskinlər və yolda qalanlardır. Allah sədəqədə bizim üçün bir pay qoymamışdır. Allah öz Peyğəmbərini və bizi uca tutaraq camaatın əlində olan çirkli bizə yedizdirməmişdir.” (“Vəsailuş-Şiə”, 6/357).

2. Əl-Əbdüs-Saleh Musa əl-Kazimdən (əleyhis-səlam) belə nəql olunur: “Allah bu xümsü camaatın miskinlərinə və yolda qalmışlarına deyil, yalnız onlara məxsus etmişdir. (Allah bunu onlara) camaatın sədəqələrinin əvəzində vermişdir. Allah Peyğəmbərlə (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) qohumluqlarına görə onları (camaatın artığı olan sədəqələrdən) uzaq etmiş, onları camaatın çirkələrindən (tör-töküntülərindən) uca tutmuşdur.” (“Vəsailuş-Şiə”, 6/358).

Həmçinin, Suyutinin “əd-Durrul-Mənsur” kitabında (c.3, səh.186) belə nəql olunur:

“Əbdür-Rəhman ibn Əbi Leyla dedi: Əliyə [əleyhis-səlam] “Əbu Bəkr və Ömər sizin xümsdəki payınız barədə necə davranırdılar?” – deyə sual verdim...

Əli [əleyhis-səlam] dedi: “Allah sədəqəni öz Peyğəmbərinə (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) haram etmişdir. Lakin, haram etdiyi bu sədəqənin əvəzində ona xümsdən bir pay vermişdir. Allah sədəqəni Peyğəmbərin Əhli-Beytinə də haram etmişdir. Lakib, bu, ümmətə yox, yalnız onlara xas olan hökmdür. Allah onlara haram etdiyi (sədəqənin əvəzində) Peyğəmbərlə birgə onlara (xümsdən) pay ayırmışdır.”

“əd-Durrul-Mənsur” kitabında bu mövzu ilə bağlı başqa bir rəvayət də vardır. Kitabın 3-cü cild, 186-cı səhifəsinə müraciət edin.

Belə ki, peyğəmbər olmayan şəxslər başqa fəqirlər üçün sədəqələr, vəqflər və vəsiyyətlər qoyub gedərlərsə, lakin onlardan sonra onların ailə üzvləri və yaxın qohumları fəqirləşərlərsə, o zaman həmin yaxın ailə üzvləri və qohumlar bu sədəqələrə başqalarından daha çox layiq olarlar.

Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) isə zənginlikdən çıxıb fəqirləşsələr belə öz Əhli-Beytinə və zürriyyəsinə öz qoyub getdiyi sədəqələrdən istifadə etməyi qadağan etmişdir. Buna əsasən, “biz irs qoymuruq” (لا نورث) sözünün mənası “bizdən sonra qoyub getdiyimiz sədəqələr heç bir halda bizim vərəsələrimizə çatmır” şəklində olur. Əşyaların ölülərdən dirilərə keçməsinə bildirərkən bu cür sözlərin¹⁹ işlədilməsi bilinən bir şeydir. Bu məsələ mirasla bağlı olmasa da burada “irs” sözünün işlədilməsində bir problem yoxdur. Allah (əzzə və cəll) deyir: **“Biz sizi onların torpağına və diyarına varis etdik.”**²⁰

Fəsil

Müxaliflərdən biri bu hədisin başqa bir nəql formasını dəlil gətirərək demişdir:

Peyğəmbər (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) demişdir: “Biz peyğəmbərlər irs buraxmırıq. Bizim qoyub getdiyimiz şeylər sədəqədir.”²¹

Bu hədisin də səhih olduğunu fərz etdiyimiz təqdirdə izahı budur ki, əgər bizim başqalarının üzərində müəyyən haqlarımız və borclarımız olsa, lakin sağ olduğumuz müddətdə bunları o şəxslərdən tələb etməsək və geri gətirmələrini istəməsək, o zaman biz öldükdən sonra həmin şəxslərin əllərində olan bu şeylər sədəqə sayılacaqlar. Bizim varislərimizə onları geri almaq icazəli olmayacaq. Biz sağ olduğumuz müddətdə o şeyləri onlardan almayaraq bunları onlara bağışlamışıq, (elə isə biz öldükdən sonra heç kəs bunları onlardan almamalıdır). Hədisin mənası budur, müxaliflərin dediyi kimi deyildir.

Bunun dəlili ondan ibarətdir ki: bizim qeyd etdiyimiz izah Qurani-Kərimin ümumi məzmunlu ayələrinə və zahirinə müvafiqdir.²²

Müxalifin iddia etdiyi şey isə Quranın ümumi məzmunlu ayələrinə ziddir, onun zahirinə müxalifdir. Sünnənin ümumi məzmunlu ayələrə

¹⁹ İrs və s. kimi sözlərin işlədilməsi. (Müt.)

²⁰ Əhzab surəsi, 27

²¹ Bu hədislə öncəki hədis arasındakı fərq burada “huvə” (هو) əvəzliyinin işlənməsidir. (Müt.)

²² Başqa nüsxədə cümlə belədir: Qurani-Kərimin ümumi (məzmunlu) ayələrinə və sünnənin zahirinə müvafiqdir.

müvafiq olan mənaya həml edilməsi (daşınması) onun buna müvafiq olmayan mənaya həml edilməsindən daha üstündür.

Tövfiqi verən Allahdır.

Həmd olsun aləmlərin Rəbbi olan Allaha. Onun salavatı olsun yaratdıqlarının ən xeyirlisi olan Muhəmmədə və onun pak, təmiz və məsum olan ailəsinə!

SONLUQ

Bu qiymətli risalə tamamlandıqdan sonra faydalı olması və haqqın daha çox aşkara çıxması üçün bəzi böyük alimlərin bu hədis barədə dedikləri sözləri nəql edirik.

İlahi, bizə haqqı haqq olaraq göstər ki, onun ardınca gedək, bizə batili batil olaraq göstər ki, ondan çəkinək.

Qurtubi öz təfsirində demişdir:

Ehtimal olunur ki, Peyğəmbər (əleyhis-səlam) “biz peyğəmbərlər irs qoymuruq” deyərkən, bu işin peyğəmbərlərin işlərindən və davranışlarından olmasını nəzərdə tutmuşdur. Hərçənd, onlar arasında Zəkəriyyə kimi (onun barəsində olan ən məşhur nəzərə əsasən) öz malından irs qoyan peyğəmbərlər də var idi.²³

Bunun məsəli eynilə bu sözün məsəli kimidir: “biz müsəlmanları məhz ibadət məşğul etmişdir.” Burada məqsəd bu işin əksər müsəlmanlar tərəfindən edildiyini bildirməkdir. Həmçinin, Sibəveyhdən nəql edilən bu söz də belədir: “biz ərəblər ən qonaqpərvər insanlarıq.”²⁴

Fəxr ər-Razi Nisa surəsinin 11-ci ayəsinin təfsirində demişdir:

“...Dördüncü məsələ: bu ayəni xüsusiləşdirən şeylərdən biri də əksər müctəhidlərin nəzəri olan peyğəmbərlərin (əleyhimus-səlam) irs qoymamaları məsələsidir. Şiələr bu məsələdə müxalifət etmişlər.

Rəvayət edilir ki, Fatimə (əleyhəs-səlam) miras tələb etdiyi zaman mirası ona vermədilər. Bu zaman onlar Peyğəmbərin (əleyhis-səlam) “biz peyğəmbərlər irs qoymuruq, nə qoyuruqsa sədəqədir” sözünü dəlil gətirdilər. Bu vaxt Fatimə (əleyhəs-səlam) onlara qarşı **“oğlanın payı iki qızın payı qədərdir”** ayəsinin ümumi olması ilə dəlil gətirdi. Sanki, o, bununla Quranın ümumi ayəsinin xəbəri-vahidlə xüsusiləşdirilməsinin caiz olmamasına işarə edirdi.

Şiələr deyirlər ki, (ümumiyyətlə) Quranın ümumi ayəsinin xəbəri-vahidlə xüsusiləşdirilməsi mümkündür, lakin sırf bu məqamda bu iş caiz deyildir. Bunun isə üç səbəbi vardır:

²³ Yəni, bu iş ümumiyyətlə peyğəmbərlərin adətlərindən və işlərindəndir, ümumilikdə peyğəmbərlər irs qoymurlar, lakin bu o demək deyil ki, bu qayda qəti şəkildə bütün peyğəmbərlərə şamildir. Əksinə, bəzi peyğəmbərlərin bu qaydadan xaric olmaları mümkündür. Necə ki, həzrət Zəkəriyyə (əleyhis-səlam) bu qaydadan xaric olmuşdur. (Müt.)

²⁴ “əl-Cami li-əhkamil-Quran”, 13/164.

Birincisi: bu iş (peyğəmbərlərin irs qoymamaları – müt.) Allahu-təalanın Zəkəriyyə (əleyhis-səlam) barədə buyurduğu “**(Mənə övlad əta et) ki, mənim və Yəqub övladlarının varisi olsun...**”²⁵ ayəsi ilə, həmçinin “**Süleyman Davuda varis oldu**”²⁶ ayəsi ilə ziddiyyət təşkil edir.

Şiələr deyirlər ki, bu ayələrdəki “varisliyi” elm və dinə varis olmaq kimi mənalandırmaq olmaz. Çünki, bu, həqiqətdə varislik sayılmır. Bu iş yenidən və əvvəldən kəsb etmək sayılır.²⁷ İrs qoymaq işi həqiqi şəkildə yalnız mal-mülkdə baş tutur.

İkincisi: bu məsələni bilməli olan şəxslər məhz Fatimə, Əli və Abbas idilər. Bu şəxslər zahidlərin, alimlərin və din əhlinin böyüklərindən idilər. Əbu Bəkrə gəlincə isə, onun bu məsələni bilməyə heç bir ehtiyacı yox idi. Çünki, o, Allah Rəsulundan (əleyhis-salatu vəs-səlam) irs ala biləcəyi ağına gələn şəxslərdən (yəni, Peyğəmbərin vərəsələrindən) deyildi. Elə isə necə ola bilər ki, Peyğəmbər (əleyhis-salatu vəs-səlam) bu məsələni ona heç bir ehtiyacı olmayan şəxsə çatdırsın, lakin onu bilməyə ən çox ehtiyacı olan şəxslərə çatdırmasın?!

Üçüncüsü: ehtimal edilir ki, Peyğəmbərin buyurduğu “mə tərəknahu sadaqa” sözü “la nuvarrisu” sözünün ardıdır. Başqa sözlə mənə belədir ki: “bizim sədəqə olaraq qoyub getdiyimiz şeylər irs alın bilməzlər.”

Əgər deyilsə ki, belə olduğu təqdirdə bu məsələdə peyğəmbər üçün heç bir xüsusiyyət qalmır,²⁸ deyərik ki, xeyr, xüsusiyyət qalır. Çünki, belə bir ehtimal vardır ki, peyğəmbərlər bir şeyi sədəqə verməyi qərara aldıkları zaman, təkcə qərara almaq səbəbindən həmin şey onların mülkiyyətindən çıxır və onların vərəsələri o şeyi onlardan irs aparmırlar. Bu məsələ peyğəmbərlərdən başqaları isə üçün keçərli deyildir.^{29/30}

²⁵ Məryəm surəsi, 6

²⁶ Nəml surəsi, 16

²⁷ Yəni, əgər ayəni nübuvvət elmi və dini irs almaq kimi təfsir etmək istəsək, o zaman bu, batil olacaq. Çünki, nübuvvət elmi və ya din mal kimi atadan övlada keçmir, əksinə, bu, yenidən kəsb etmə yolu ilə, qazanma yolu ilə, başqa sözlə: layiq olma yolu ilə baş tutur. Buna görə də bunun üçün irs sözü işlədilməz. (Müt.)

²⁸ Daha öncə qeyd olunan irada işarə edir. Yəni, hədisin bu şəkildə olduğunu fərz edərsək, o zaman hədisdə xüsusi olaraq peyğəmbərlərin qeyd olunmasının nə kimi faydası olur? Belə olduğu təqdirdə hədisdə peyğəmbər üçün bir xüsusiyyət qalmır, əksinə, hökm bütün fərdlərə şamil olur. (Müt.)

²⁹ Əlbəttə, Razi bu dəlilləri qeyd etdikdən sonra deyilən iradlara cavab vermək istəmiş, lakin iradların güclü olduğunu görüncə iradlara tək-tək cavab verməyərək, əvəzində aşağıdakı şəkildə cavab verməklə kifayətlənmişdir:

والجواب : أن فاطمة عليها السلام رضيت بقول أبي بكر بعد هذه المناظرة ، وانعقد الإجماع على صحة ما ذهب إليه أبو بكر فسقط هذا السؤال . والله أعلم.

Cavab: bu münazirədən sonra Fatimə (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrin sözü ilə razılaşmışdır və Əbu Bəkrin dediyi sözün səhihliyi barədə icma edilmişdir. Elə isə bu sual qüvvədən düşür. Allah daha yaxşı bilir.

Raziyə cavab olaraq deyilə ki:

Əllamə Hilli (rəhiməhullah) demişdir:

Əbu Bəkr Fatimənin irsini ona vermədi. Bu zaman Fatimə (əleyhəs-səlam) dedi: "Ey Əbu Quhafənin oğlu, sən atandan irs ala bilirsən, amma mən yox?!" Bu vaxt Əbu Bəkr az rəvayət edən şəxs olmasına və az elmə sahib olmasına baxmayaraq, müsəlmanlar arasında yalnız özünün nəql etdiyi bir hədislə Fatimənin (əleyhəs-səlam) əleyhinə dəlil gətirdi.

O, Fatiməyə dedi: "Peyğəmbər buyurmuşdur ki, biz peyğəmbərlər irs qoymuruq, nə qoyuruqsa sədəqədir." Halbuki, Quran bunun əksini deyir. Quranın açıq-aşkar hökmünə əsasən Peyğəmbər də (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) irsin hökmünə daxil olmalıdır. Belə ki, Allahu-təala buyurur: **"Allah övladlarınız haqqında sizə tövsiyə buyurur ki..."**³¹ (Bu ayə ümumdür və bu səbəbdən də Peyğəmbər də bu hökmə daxil olmalıdır – müt.).

Qurani-Kərim peyğəmbərlərin irs qoyduqlarını bildirmişdir. Allahu-təala buyurur: **"Süleyman Davuda varis oldu"**.

Əvvəla: o, həzrət Fatimənin (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrin sözü ilə razılaşdığını iddia edərkən dəlil gətirməli idi, lakin heç bir dəlil gətirməmişdir.

İkincisi: tarix və faktlar göstərir ki, həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrin sözü ilə razılaşmamışdır. Əgər həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrin sözü ilə razılaşmışdısa, o zaman hansı səbəbdən dünyadan köçənədək Əbu Bəkr (və onun yoldaşını) danışdırmamışdır? Məgər, Razi "Səhihi-Buxari" və "Səhihi-Müslim" də gələn bu hədisi oxumayıbmı:

"Bizə Yəhya ibn Bukeyr rəvayət edib dedi: bizə əl-Leys, Uqeyldən, o İbn Şihabdan, o Urvədən, o da Aişədən nəql edib dedi: Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) qızı Fatimə Əbu Bəkrə xəbər göndərib, ondan Allah Rəsulundan (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) qalan mirasını istədi. Həmin miras Allahın Mədinə torpaqlarından və Fədəkdən Peyğəmbərə müharibəsiz bəxş etdiyi şeylərdən və Xeybərin xümsündən qalan mallardan ibarət idi. Əbu Bəkr dedi: "Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) bizdən irs aparılmaz (biz irs qoymuruq), bizdən geriye qalanlar sədəqədir. Muhəmməd ailəsi də məhz bu maldan yeyə bilərlər" - buyurmuşdur. Allaha and olsun ki, Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) sədəqəsindən heç bir şeyi onun zamanında olduğu vəziyyətdən çıxarmayacağam. Bu (sədəqlər məsələsində) Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) necə davranırdısa, mən də elə davranacağam." Beləliklə, Əbu Bəkr o mallardan Fatiməyə heç bir şey vermədi. **Fatimə bu məsələyə görə Əbu Bəkrə acıqlandı. Ondan üz çevirib vəfat edənədək onu danışdırmadı. Fatimə Peyğəmbərdən (s) sonra altı ay yaşadı. Vəfat edəndə Əli Əbu Bəkrə xəbər vermədən gecə ikən onu dəfn etdi. (Və gecə ikən) ona namaz qıldı.**" (Muhəmməd ibn İsmayıl əl-Buxari, əl-Cami əs-Səhih, Məğazi kitabı, Xeybər gəzvəsi babı, s.1040, h.4240,4241; Dar ibn Kəsir - Beyrut, 1423/2002).

Elə isə hansı razılıqdan söhbət gedə bilər? Əgər həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) Əbu Bəkrin sözü ilə razılaşmışdısa, o zaman nə üçün ondan incidi və vəfat edənədək onu danışdırmadı? "Səhiheyn" də gələn rəvayət Razinin sözləri ilə açıq-aşkar ziddiyyət təşkil edir: "Beləliklə, Əbu Bəkr o mallardan Fatiməyə heç bir şey vermədi. Fatimə bu məsələyə görə Əbu Bəkrə acıqlandı. Ondan üz çevirib vəfat edənədək onu danışdırmadı."

Üçüncüsü: görəsən, Əbu Bəkrin sözü barəsində necə icma edilə bilər ki, Əhli-Beyt (əleyhimus-səlam) və onların şüələri bu icmadan kənarda qalmışlar? Əhli-Beytin (əleyhimus-səlam) və şüələrinin olmadığı yerdə hansı icmadan danışıla bilər? **(Müt.)**

³⁰ "ət-Təfsirul-Kəbir", c.9, səh.210.

³¹ Nisa surəsi, 11

Həmçinin, həzrət Zəkəriyyə (əleyhis-səlam) barədə buyurur: **“Mən özümdən sonra gələn qohum-əqrəbamdan qorxuram. Zövcəm də ki, qısırdır. Buna görə də mənə Öz dərgahından bir oğul bəxş et ki, həm mənə, həm də Yəqub nəslinə varis olsun.”**³²

Həmçinin, Əbu Bəkrin öz gördüyü iş də nəql etdiyi bu rəvayətlə ziddiyyət təşkil edir. Belə ki, Əmirəl-möminin və Abbas Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) qatırı, qılını və əmmaməsi üstündə ixtilaf etdikləri zaman Əbu Bəkr bu şeylərin Əmirəl-mömininin mirası olduğuna hökm etmişdir. Əgər bu şeylər sədəqə olsaydılar, o zaman Əliyə (əleyhis-səlam) halal olmazdılar və onları Əlidən almaq Əbu Bəkrə vacib olardı. Əgər bu şeylər sədəqə olsaydılar (və İmam Əli də onları alsaydı), o zaman Allahın pakladığını bildirdiyi Əhli-Beyt caiz olmayan bir işə mürtəkb olmuş olardılar. Çirkin sözlərdən və batil əqidələrdən Allaha sığınırıq.

Əbu Bəkr Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) Fatiməyə bağışladığı Fədəki ondan aldı və Fatimənin sözünü təsdiq etmədi. Halbuki, Allah onu təmizləyib paklamışdı, Peyğəmbər kafirlərə qarşı qarğış etməyə gedərkən ondan yardım almışdı. Necə ki, Allahu-təala özü buna əmr edərək buyurur: **“De: “Gəlin biz öz oğullarımızı, siz öz oğullarınızı, biz öz qadınlarımızı, siz öz qadınlarınızı, biz özümüzü, siz də özünüzü (bizim canımız kimi olan kəsləri) çağıraq, sonra bir-birimizə nifrən edək, beləliklə Allahın lənətini yalançılara yağdıraraq.”**³³ Necə ola bilər ki, qızı yalançı və başqasının malını qəsb edən olduğu halda, Allah peyğəmbərlərin ağası olan Allah Rəsuluna öz qızından yardım almasını əmr etsin?! Belə söz deməkdən Allaha sığınırıq.

Fatimə (əleyhəs-səlam) Əmirəl-möminini (əleyhis-səlam) şahid gətirdi. Əmirəl-möminin onun üçün şəhadət verdi. Lakin, Əbu Bəkr “o, öz xeyrinə danışır”, – deyib onun şəhadətini qəbul etmədi. Bu, onun şəri hökmləri az bilməsindən qaynaqlanırdı. Allahu-təala mübahilə ayəsində Əmirəl-möminin (əleyhis-səlam)-ın Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) özü olduğunu bildirmişdir. Elə isə necə ola bilər ki, belə bir məqama sahib olan bir şəxs, mübahilə günündə Peyğəmbərin Allahın əmri ilə ondan yardım aldığı bir şəxs batil şeyə şəhadət versin, yalan danışsın və müsəlmanların malını qəsb etsin?! Belə sözdən Allaha sığınırıq.

Ondan sonra Həsən və Hüseyin (əleyhiməs-səlam) həzrət Fatimə (əleyhəs-səlam) üçün şahidlik etdilər. Lakin, Əbu Bəkr onların da şəhadətlərini rədd edərək “bunlar sənin oğlanlarındırlar. Mən onların şahidliklərini qəbul

³² Məryəm surəsi, 5-6

³³ Nisa surəsi, 61

etməmə, çünki onlar (sənin) xeyrinə şəhadət verəcəklər”, – dedi. Bu da həmçinin, onun şəri hökmləri az bilməsindən qaynaqlanırdı. Halbuki, Allahu-təala mübahilə günündə Peyğəmbərə onların dualarından yardım almasını əmr etmişdi: **“biz öz oğullarımızı, siz öz oğullarınızı...”**.

Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) onların Cənnət cavanlarının ağaları olduqlarını bildirmişdir. Görəsən, bütün bunlarla onların batil şahidlik etmələri, yalan danışmaları və müsəlmanların haqlarını qəsb etmələri necə bir araya gələ bilər?! Bundan Allaha sığınırıq.

Sonra Fatimə (əleyhəs-səlam) Ümmü-Əyməni (radiyallahu anha) şahid gətirdi. Əbu Bəkr bu dəfə də “qadındır, sözü qəbul olunmaz”, – deyib şahidliyi rədd etdi. Halbuki, Peyğəmbər (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) buyurmuşdur ki, “Ümmü-Əymən Cənnət əhlinəndir”. Belə olunca, Fatimə ona və onun yoldaşına³⁴ qəzəbləndi. Atasını ilə görüşüb ona şikayət edincəyədək nə onu, nə də onun yoldaşını danışdırmayacağına dair and içdi.

Ölüm anı yetişdiyində gecə vaxtı dəfn edilməsini və onlardan heç bir kəsin ona namaz qılmamasını vəsiyyəət etdi.

Bütün müxaliflər Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) belə buyurduğunu nəql etmişlər: “(Ey Fatimə,) Allah sənin qəzəbinə görə qəzəblənir, sənin razılığına görə razı qalır”.

Əllamə Əmini (rəhiməhullah) demişdir:

Əgər Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) (həqiqətən də) bu hədisi (biz peyğəmbərlər irs qoymuruq...) demiş olsaydı, o zaman bəhanələrini kəssin deyər; (sonradan) Qurani-Kərimin ümumi məzmunlu ayələrini və sünnəni (öz varisliklərinə) dəlil gətirməsinlər deyər, bu hədisi (hər kəsdən qabaq) varislik iddia edən ailəsinə və yaxın qohumlarına bildirməliydi. Belə olsaydı, ardınca möhnətlərin³⁵ baş verdiyi səs-küy və çaxnaşmalar olmaz, Peyğəmbərin pak qızı öz atasının səhabələrinə qarşı qəzəbli olduğu halda dünyadan köçməz və bütün bunlar gələcək nəsillərdə hər iki dəstənin tərəfdarları arasında kin və düşmənçiliyə səbəb olmazdı. Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) bu cür nöqsan və rüsvayçılıqları silib aradan aparmaq üçün, ümmətlər və fərdlər arasında qardaşlıq yaratmaq üçün məbus edilmişdir.³⁶

³⁴ yəni: Əbu Bəkrə və Ömərə

³⁵ Möhnət: əziyyət, dərdi-sər, qəm-qüssə

³⁶ Məbus edilmişdi: peyğəmbərliyə seçilmişdir. (Müt.)

Məgər Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) özünə aid olub irs məsələsi ilə bağlı olan bu hökmü öz ailəsinə və yaxın qohumlarına çatdırmamaq səbəbindən özündən sonra necə fitnələr baş verəcəyini daha öncədən görə bilmirdimi? Haşa! Allah Rəsulu (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) ölümləri, bəlaları, hadisələri, fitnələri və müsibətləri bilir.

Görəsən, Əbu Bəkr Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) öz malından qoyub getdiyi şeyə əl qoyarkən əs-siddiqul-əkber³⁷ olan Əmirəlmömininin və onun xanımı olan əs-siddiqətul-kubra³⁸ həzrət Fatimənin (salavatullahi əleyhima və alihima) Əbu Bəkrə qarşı qaldırdıqları tələb, həmin iddia edilən sünnəni³⁹ bildikdən və onu təsdiq etdikdən sonra olmuşdu və o ikisi dünya malını ələ keçirməkdən ötrü bu hədisi qulaq ardına vurmuşdular? Yoxsa, onlar Əbu Bəkrin dediyi hədisi bilmədiklərinə görə belə bir tələb qaldırmışdılar? Biz [kitab və sünnəyə əsaslanaraq] onların sabit bir sünnəni bilib onu qulaq ardına vurmaqdan və ya qiyamət günü onları utandıracaq bir cahilliyə sahib olmaqdan pak və uzaq hesab edirik.

Nə üçün Əbu Bəkrin – yalnız Peyğəmbərin varislərinin və vəsisinin biləcəyi bir məsələ ilə bağlı – kitab və sünnədə olmayan şazz⁴⁰ iddiası qəbul edilir, lakin xanım Siddiqənin və onun həyat yoldaşının iddiası kimsə tərəfindən eşidilmir?!

İbn Əbil-Hədid “Nəhcül-Bəlağə”yə verdiyi şərhində demişdir:

Bağdadda “əl-Ğərbiyyə” mədrəsəsinin müəllimi olan Əli ibn əl-Fariqiyyə sual verib dedim: “Fatimə doğru deyirdi?”

Dedi: “Bəli”.

Dedim: “Əgər Əbu Bəkr Fatimənin doğru dediyini bilirdisə, bəs nə üçün Fədəki ona geri vermədi?”

Bu zaman o təbəssüm etdi. Sonra ciddiliyinə və az zarafat edən şəxs olmasına rəğmən lətif (incə, maraqlı) və yaxşı bir söz dedi.

Dedi: “Əgər o gün Əbu Bəkr Fədəki Fatiməyə versəydi, növbəti gün Fatimə gəlib əri üçün xilafət tələb edəcəkdi və Əbu Bəkri məqamından salacaqdı. Bu zaman Əbu Bəkr üzr gətirə bilməyəcək, bir şeylə qarşılıq verə bilməyəcəkdi. Çünki, (daha öncə) Fatimənin iddiasını dəlil və şahidlər

³⁷ Ən böyük doğru danışan şəxs (kişi üçün). (Müt.)

³⁸ Ən böyük doğru danışan şəxs (qadın üçün). (Müt.)

³⁹ Əbu Bəkrin iddia etdiyi hədisi. (Müt.)

⁴⁰ Şazz: nadir olan, bilinən və ya icmanın əksinə olan söz, fikir və ya iddia. (Müt.)

tələb etmədən qəbul etdiyi üçün Fatimənin doğru danışan olmasını öz əleyhinə sübut etmiş olacaqdı.”

Onun bu sözü zarafatla deməsinə baxmayaraq, bu söz doğru söz idi.⁴¹

Seyyid Şərəfuddin (rəhiməhullah) “ən-Nəss vəl-İctihad” kitabında demişdir:

Sənə bu mövzuda Mənsurənin⁴² aliminin, müasir dövrdə yaşayan misirli alim, ustad Mahmud Əbu Riyyənin sözünü təqdim edirəm. O demişdir:

“Burada bir məsələ qalır ki, onun barəsində açıq söz deməyimiz lazımdır. Bu, Əbu Bəkrin Allah Rəsulunun (sallallahu əleyhi [və alihi] və səlləm) qızı Fatiməyə (radiyallahu anha) olan mövqeyi və atasının mirası mövzusunda onunla necə davranması məsələsidir. Çünki, əgər fərzən qəbul etsək ki, zənni olan xəbəri-vahidlər qəti olan Kitabı xüsusiləşdirə bilirlər, habelə, Peyğəmbərin (sallallahu əleyhi və alihi və səlləm) “məndən irs aparılmaz [yəni, mən irs qoymuram]”, – deməsi sübuta yetmişdir və bu ümumi xəbərdə heç bir xüsusiləşdirmə yoxdur, o zaman (deməliyik ki, yenə də) Əbu Bəkr atasından qalan şeylərdən müəyyən bir şeyi – məsələn, Fədəki Fatiməyə (radiyallahu anha) verə bilərdi. Onun bunu etmək haqqı var idi və heç kəs bu məsələdə ona etiraz edə bilməzdi. Çünki xəlifənin istədiyi şeyi istədiyi şəxsə verməsi caizdir.”

Sonra deyir: “Əbu Bəkr özü Peyğəmbərdən qalan şeylərdən bəzilərini Zübeyr ibn əl-Əvama, Muhəmməd ibn Məsləməyə və başqalarına vermişdi. Onu da qeyd etməliyik ki, Əbu Bəkrin (Fatiməyə) vermədiyi bu Fədəki çox keçmədi ki, xəlifə Osman Mərvana verdi”.

Bu, olduğu şəkildə onun sözüdür.⁴³

⁴¹ “Şərhu-Nəhcil-Bəlağə”, 16/284.

⁴² Universitet adıdır. (Müt.)

⁴³ “ən-Nəss vəl-İctihad”, səh.70, “Seyyiduş-Şühəda” çapı. Həmçinin, müraciət edin: “əş-Şafi” (Şərif Mürtezə), c.4, səh. 57-102; həmçinin: “Dəlailus-Sidq” (Müzəffər), c.3, səh.40-77. Bu iki kitabda “biz peyğəmbərlər irs qoymuruq” hədisi və həzrət Fatimənin (səlamullahi əleyha) irsi barədə geniş bəhs vardır.

RİSALƏNİN ORİJİNAL MƏTNİ

رسالة المرحوم الخليل

نحن معاشرة الأنبياء الإنوار

تأليف

الإمام الشيخ المفيد
محمد بن محمد بن النعمان ابن المعلم
أبي عبد الله العكبري، البغدادي

(٢٣٦ - ٤١٣ هـ)

تقديم:

لحق الرسول الأعظم صلى الله عليه وآله وسلم بالرفيق الأعلى خلفا من الورثة بنته الوحيدة " فاطمة الزهراء " سلام الله عليها وزوجات عدة.

وكانت " فدك " مما أفاء الله به على رسوله من قرى خيبر، نحلها الرسول ابنته الزهراء، وكانت يدها على فدك يوم وفاة الرسول أبيها.

ولما استولى أبو بكر على أريكة الخلافة، ابتز " فدكا " من فاطمة عليها السلام، واستولى عليها، أيضا.

فادعت فاطمة عليها السلام على أبي بكر، وطالبت نحلة أبيها لها، و أشهدت زوجها أمير المؤمنين عليا عليه السلام، وابنيها الحسن والحسين سبطي رسول الله وسيدي شباب أهل الجنة، وأم أيمن زوجة رسول الله على أن أباهما نحلها " فدكا".
فرد أبو بكر دعواها، ورد شهاداتهم لها.

فأعادت الزهراء عليها السلام على أبي بكر دعوى ثانية، وطالبت بإرثها من أبيها رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، من تلك الأرض التي كانت لرسول الله بنص القرآن، لأنها مما أفاء الله على رسوله.
ورد أبو بكر دعواها هذه أيضا بحديث رواه هو وحده أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: " نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه صدقة".

فادعى أن النبي لم يترك ميراثا و لا تركة، وأن كل مخلفاته صدقة.

ومع أن هذا خبر واحد، لم يعرفه ولم يسمعه ولم يروه يومذاك غير أبي بكر.⁴⁴

ومع أن الأولى بسماعه وروايته - لو كان النبي صلى الله عليه وآله وسلم قاله - هم أهل بيته وابنته الزهراء بالأخص، لأنهم هم محل ابتلاء مؤداه، وهم بحاجة إلى معرفة حكمه، فكان على النبي أن يبلغهم به، لا أن يقوله لأبي بكر الذي لا يرث من النبي شيئا!

مع هذا فقد فرض أبو بكر رأيه على الزهراء عليها السلام وأخذ منها " فدكا " وقد احتجت الزهراء على أبي بكر في هذا الرأي المنافي لصريح القرآن حيث نص على توريث الأنبياء لورثتهم، مما يدل على اختلاق هذا الخبر الذي ينسب عدم الإرث إلى الأنبياء.

⁴⁴ وإن كانت أسانيد كثر - بعد ذلك - حتى صار من المتواترات في عهد معاوية!!!

ولقد انقضى التاريخ على ظلمه وجوره، إلا أن البحوث العلمية حول هذا الخبر الواحد لم تنقض بعد: فالمفارقة المعروفة حتى عند المبتدئين أن كلمة " صدقة " هل تقرأ بالنصب على أنها توضيح لكلمة (ما) الذي هو مفعول لقوله (لا نورث) فالمعنى: إنا لا نورث المتروكات التي كانت صدقة، فغير الصدقات مما تركه النبي صلى الله عليه وآله من ممتلكاته يكون إرثاً لوارثيه.

أو هي تقرأ بالرفع على أنها خبر لكلمة (ما) فتكون جملة (ما تركناه صدقة) مستأنفة.

والرفع يناسب مذهب أبي بكر والعامة، والنصب يوافق رأي الشيعة الذين يلتزمون بأن الأنبياء حالهم كسائر الناس، في توريث ما يخلفون، إلا ما كان عندهم من الصدقات، فإنها لأصحابها من المستحقين.

وقد ذكر العلماء هذا الخلاف في إعراب " صدقة " فانظر الإلماع للقاضي عياض (ص 151).

وخصص الشيخ المفيد هذه الرسالة لذكر أدلة الشيعة الإمامية في رد هذا الخبر ورد الاستدلال به على نفي الإرث عن الأنبياء.

فذكر وجوها ومقاطع من النقض والابرام:

الأول: إن قراءة النصب توافق عموم القرآن، وقراءة الرفع تمنع من العموم فتخالف القرآن الذي جاء على العموم.

وما يوافق ظاهر القرآن أولى بالحق مما خالفه.

الثاني: اعترض العامة على النصب، بأنه لا يصح، إذ معنى الحديث على ذلك أن ما كان صدقة وتركه الميت فهو لا يورث، وهذا ليس حكماً خاصاً بالنبي صلى الله عليه وآله بل الخلق كلهم محكومون بذلك، فمن ترك صدقة لم تدخل في تركته ولم يرثه منه ذووه، فما فائدة الخبر؟

وأجاب الشيخ المفيد عن هذا الاعتراض بأن تخصيص الأنبياء بالذكر في الخبر ليس من أجل اختصاص الحكم بهم، بل هو حكم عام، وإنما ذكر الأنبياء هنا للتعبير عن أولوية الأنبياء بالعمل به، وأنهم ألزم الخلق به وأحق، وإن كان سائر المكلفين كذلك.

وهذا نظير قوله تعالى " إنما أنت منذر من يخشاها " مع أن النبي منذر كل الناس من يخشاها ومن لا يخشاها، ولكن بما أن من يخشاها أحق بالإنذار لمكان استفادته منه، استحق ذكره لهذه الأولوية.

ثم ذكر نظائر آخر لهذه الآية، وأمثلة عرفية تجري عليها.

الثالث: إن للخبر وجهها آخر في التفسير: وهو أن المراد أن ما تركناه صدقة لا يصح لأولادنا، ولا يأكله أولادنا مطلقا بأي عنوان، حتى لو صاروا فقراء وصدق عليهم عنوان المستحقين للصدقات.

فيكون هذا الحكم خاصا بالأنبياء وأولادهم، بخلاف غير الأنبياء فإنهم لو تركوا الصدقات فهي - وإن كانت لا تدخل في الإرث - إلا أن أولادهم لو أصبحوا فقراء أو صدق عليهم عنوان المستحق أكلوا من الصدقات بذلك العنوان.

فمعنى (لا نورث) في الخبر، أي: لا يصير إلى ورثتنا على كل حال، و إطلاق كلمة (الإرث) ومشتقاتها بهذا المعنى أمر متعارف في اللغة، وإن لم يكن من مخلفات الميت، كما قال الله تعالى " وأورثكم أرضهم وديارهم " أي أوصلها إليكم، فإن ذلك لم يكن بالتوارث الشرعي.

الرابع: أن للخبر لفظا آخر، لم يرد فيه احتمال النصب، وهو:

"نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه، فهو صدقة " وقد جعل بعض العامة هذا اللفظ دليلا على صحة الرفع في اللفظ السابق، وبطلان التأويل المبني على النصب.

لكن الشيخ المفيد رده بأن الخبر على هذا اللفظ وإن كان لا يحتمل النصب، بل بالرفع فقط، إلا أن له معنى محتملا لا يوافق تأويل العامة، وهو: أن الذي تركناه من أموالنا وحقوقنا على الآخرين، التي أسقطناها عن ذمهم و

تصدقنا بها عليهم، فلم نطالب بها في حياتنا، ولم نستنجزه قبل مماتنا، فهي صدقة على من هي في يده بعد موتنا، ولا تدخل في مخلفاتنا ولا ما نورثه لوارثينا، فليست من تركتنا، وليس لورثتنا أن يأخذوه.

وهذا المعنى موافق لعموم القرآن وظاهر السنة، بخلاف المعنى الذي يريده العامة من أن الأنبياء لا يرث لهم مطلقا فهو مخالف لظاهر الآيات القرآنية الدالة على توريث الأنبياء.

وحمل السنة على وفاق القرآن أولى.

والملاحظ:

أن الشيخ المفيد تصدى لهذا الخبر من جهة تحليله، والرد عليه بإيراد الاحتمالات.

و لكنه لم يتعرض للنقض عليه بما ورد من الآيات القرآنية والسنة القطعية الدالة على بطلان مضمونه.

وكذلك لم يتعرض للرد عليه سنديا، حيث أنه لم يثبت من غير طريق أبي بكر الذي هو طرف في تلك الدعوى وللبحث في ذلك مجال تكفلت به المطولات.

والله ولي التوفيق .

وكتب

السيد محمد رضا الحسيني الجلاي

بسم الله الرحمن الرحيم

قال الشيخ المفيد رضي الله عنه: إذا سلم للخصوم ما ادعوه على النبي صلى الله عليه وآله وسلم من قوله: " نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه صدقة "⁴⁵، كان محمولا على أن الذي تركه الأنبياء عليهم السلام صدقة، فإنه لا يورث، ولم يكن محمولا على أن ما خلفوه من أملاكهم فهو صدقة لغيرهم ⁴⁶ لا يورث .⁴⁷

والحجة على ذلك أن التأويل الأول موافق لعموم القرآن ⁴⁸ وتأويل الناصبة ⁴⁹ مانع من العموم، وما يوافق ظاهر القرآن أولى بالحق مما خالفه.

فإن قالوا: هذا لا يصح، وذلك لأن كل شيء تركه الخلق بأجمعهم صدقة وكان من صدقاتهم لم يورث ولم يصح ميراثه فلا يكون حينئذ لتخصيص الأنبياء عليهم السلام بذكره فائدة معقولة.

قيل لهم: ليس الأمر كما ذكرتم، وذلك أن الشيء قد يعم بتخصيص البعض للتحقيق به أنهم أولى الناس بالعمل بمعناه وألزم الخلق له، وإن كان دينا لمن سواهم من المكلفين، قال الله عز وجل: (إنما أنت منذر من يخشاها)⁵⁰ وإن كان منذرا لجميع العقلاء.

وقال: (إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر وأقام الصلاة)⁵¹ وإن كان قد يعمرها الكفار ومن هو بخلاف هذه الصفة.

⁴⁵ رواه أحمد بن حنبل في المسند 1 / 4 - 6 - 9 - 10 - 13 - 25 - 47 - 48 - 60 - 162 - 164 - 191 - 208. ومسلم في صحيحه الجزء الخامس / 154 كتاب الجهاد، والبخاري في صحيحه الجزء الرابع / 71 كتاب الجهاد، باب فرض الخمس، والجزء الخامس / 20 كتاب الفضائل، باب مناقب قرابة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم والجزء الثامن / 149 كتاب الفرائض

⁴⁶ هكذا في " آ " و " ب " وفي المطبوع " بعدهم ".

⁴⁷ إن في هذا الحديث على فرض صدوره من النبي صلى الله عليه وآله وسلم احتمالين:

الأول: أن يكون قوله: " ما تركناه " مبتدأ، و " صدقة " خبره، وعليه فمدلول الحديث أن الأنبياء جميعا لا يورثون، وما تركوا فهو صدقة، وليس لورثتهم شيء بعنوان الإرث. وهذا المعنى مخالف لعمومات القرآن في الإرث.

والثاني: أن يكون قوله: " ما تركناه " مفعولا ثانيا لقوله: " لا نورث " ومفعوله الأول محذوف ويصير حاصل المعنى على هذا الاحتمال: إنا لا نورث أحدا مما تركناه بعنوان الصدقة، وبعبارة أخرى أن ورثة الأنبياء لا يرثون من الصدقات التي تكون عند الأنبياء بعد وفاتهم شيئا.

وهذا الاحتمال متعين لموافقة للكتاب كما ذكره الشيخ المفيد رحمه الله.

⁴⁸ سورة النساء: 4 / 7 (للرجال نصيب مما ترك الوالدان والأقربون وللنساء نصيب مما ترك الوالدان والأقربون مما قل منه أو أكثر نصيبا مفروضا).

سورة النساء: 4 / 11 (يوصيكم الله في أولادكم للذكر مثل حظ الأنثيين...).

سورة الأنفال: 8 / 75 (... وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله إن الله بكل شيء عليم).

سورة مريم: 19 / 6 (يرثي ويرث من آل يعقوب...).

⁴⁹ في المطبوع: وتأويل الناصبة للخصوم مانع

⁵⁰ سورة النازعات: 79 / 45.

⁵¹ سورة التوبة: 9 / 18.

وقال: (إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم)⁵² وإن كان في الكفار من إذا ذكر الله وجل قلبه وخاف، وفي المؤمنين من يسمع ذكر الله.

وهو مسرور بنعم الله أو مشغول بضرب من المباح، فلا يلحقه في الحال وجل ولا يعتريه خوف.

وهذا محسوس معروف بالعادات وهو كقول القائل: نحن معاشر المسلمين لا نقر على منكر، وإن كان أهل الملل من غيرهم لا يقرون على ما يرونه من المنكرات، وفي المسلمين من يقر على منكر يعتقد صوابه بالشبهات.

وكقول فقيه من الفقهاء: نحن معاشر الفقهاء لا نرى قبول شهادة الفاسقين، وقد ترى ذلك جماعة ممن ليس من الفقهاء.

وكقول القائل: نحن معاشر القراء لا نستجيز⁵³ خيانة الظالمين، وقد يدخل معهم من يحرم ذلك من غير القراء من العدول والفاسقين، وأمثال هذا في القول المعتاد كثير.

وإنما المعنى في التخصيص به التحقيق بمعناه، والتقدم فيه، وأهم قدوة لمن سواهم، وأئمتهم في العمل نحو ما ذكرناه.

ووجه آخر وهو أنه يحتمل أن يكون قوله عليه وآله السلام - إن صح عنه - أنه قال: "نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه. صدقة لا يورث" أي لا يستحقه أحد من أولادنا وأقربائنا وإن صاروا إلى حال الفقراء التي من صار إليها من غيرهم حلت لهم صدقات أهليهم، لأن الله تعالى حرم الصدقة على أولاد الأنبياء وأقاربهم تعظيماً لهم ورفعاً لأقدارهم عن الألدناس⁵⁴، وليس ذلك في من سواهم من الناس

⁵² سورة الأنفال: 2 / 8.

⁵³ في المطبوع: لا نستحل.

⁵⁴ قال الشيخ الطبرسي رحمه الله: اختلف العلماء في كيفية الخمس ومن يستحقه على أقوال أحدها: ما ذهب إليه أصحابنا وهو أن الخمس يقسم على ستة أسهم، فسهم لله وسهم للرسول وهذان السهمان مع سهم ذي القربى للإمام القائم مقام الرسول صلى الله عليه وآله وسلم وسهم ليتامى آل محمد وسهم لمساكينهم وسهم لابنا سبيلهم لا يشركهم في ذلك غيرهم لأن الله سبحانه حرم عليهم الصدقات لكونها أو ساخ الناس وعوضهم من ذلك الخمس. مجمع البيان 2 / 543. وراجع وسائل الشيعة للشيخ الحر العاملي ج 6 ص 355 - 360 ففيه عدة روايات في هذا الموضوع وإليك بعضها:

1- عن سليم بن قيس قال سمعت أمير المؤمنين عليه السلام يقول: "نحن والله الذين عني الله بذي القربى والذين قرضهم الله بنفسه وبنبيه فقال: (وما أفاء الله على رسوله من أهل القرى فله وللرسول ولذي القربى واليتامى والمساكين) منا خاصة ولم يجعل لنا سهماً في الصدقة أكرم الله نبيه وأكرمنا أن يطعمنا أو ساخ ما في أيدي الناس" (وسائل الشيعة 6 / 357).

2- عن العبد الصالح قال: وإنما جعل الله هذا الخمس لهم خاصة دون مساكين الناس وأبناء سبيلهم عوضاً لهم من صدقات الناس تنزيهاً من الله لهم لقربتهم برسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وكرامة من الله لهم عن أوساخ الناس (الوسائل 6 / 358).

وفي الدر المنثور للسيوطي 3 / 186:

عن عبد الرحمن بن أبي ليلى قال: سألت علياً عليه السلام كيف كان صنع أبي بكر وعمر في الخمس نصيبكم...

ثم أنشأ علي عليه السلام يحدث فقال: "إن الله حرم الصدقة على رسوله صلى الله عليه وآله وسلم فعوضه سهماً من الخمس عوضاً مما حرم عليه وحرماً على أهل بيت خاصة دون أمته فضرب لهم مع رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عوضاً مما حرم عليهم.

وفي الدر المنثور رواية أخرى في هذا الموضوع أيضاً فراجع 3 / 186.

لأن غير الأنبياء عليهم السلام إذا تركوا صدقات ووقوفاً ووصايا للفقراء من سائر الناس فصار أولادهم وأقاربهم من بعدهم إلى حال الفقر كان لهم فيها حقوق أوكد من حقوق غيرهم من الأباعد. فمنع رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم ذريته وأهل بيته من نيل ما تركه من صدقاته وإن افتقروا وخرجوا من حال الغنى، وكان المعنى في قوله " لا نورث " أي لا يصير من بعدنا إلى ورثتنا على حال، وهذا معروف في انتقال الأشياء من الأموات إلى الأحياء، والوصف له بأنه ميراث وإن لم يوجد من جهة الإرث.⁵⁵ قال الله عز وجل: (وأورثكم أرضهم وديارهم)⁵⁶

فصل:

وقد تعلق بعضهم بلفظ آخر في هذا الخبر فقال: إن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: " نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه هو صدقة "⁵⁷ وهذا أيضاً لا يصح.⁵⁸

فالجواب فيه: أن الذي تركناه من حقوقنا وديوننا فلم نطالب في حياتنا ونستنجزه قبل مماتنا فهو صدقة على من هو في يده من بعد موتنا وليس يجوز لورثتنا⁵⁹ أن يتعرضوا لتمليكها فإننا قد عفونا لمن هو في يده عنه بتركنا قبضه منه في حياتنا، وليس معناه ما تأوله الخصوم.

والدليل على ذلك: إن الذي ذكرناه فيه موافق لعموم القرآن وظاهره.⁶⁰

وما ادعاه المخالف دافع لعموم القرآن ومخالف لظاهره، وحمل السنة على وفاق العموم أولى من حمله على خلاف ذلك

والله ولي التوفيق

والحمد لله رب العالمين وصلواته على خير خلقه محمد وآله الطيبين الطاهرين المعصومين.

⁵⁵ في المطبوع: وإن لم يكن بسبب الإرث. وفي المخطوطات: وإن يوجد من جهة الإرث. وما أثبتناه هو الصحيح ظاهراً

⁵⁶ سورة الأحزاب: 33 / 27

⁵⁷ هذا يوافق ما في سنن أبي داود 3 / 144 - 145.

⁵⁸ كذا ولعل الصحيح: إن صح

⁵⁹ في المطبوع: وليس يجدر لذريتنا أن يتعرضوا لتملكه.

⁶⁰ في المطبوع: لعموم القرآن وظاهر السنة.

تكميل

وبعد تمام هذه الرسالة الثمينة ننقل بعض كلمات الأعلام حول هذا الحديث تكميلاً للفائدة وتبييناً للحق.

اللهم أرنا الحق حقاً حتى نتبعه وأرنا الباطل باطلاً حتى نجتنبه.

قال القرطبي في تفسيره:

ويحتمل قوله عليه السلام: "إنا معاشر الأنبياء لا نورث" أن يريد أن ذلك من فعل الأنبياء وسيرتهم وإن كان فيهم من ورث ماله كـ "زكريا" على أشهر الأقوال فيه.

وهذا كما تقول: إنا معاشر المسلمين إنما شغلنا العبادة، والمراد أن ذلك فعل الأكثر، ومنه ما حكى سيبويه: إنا معاشر العرب أقرى الناس للضيف⁶¹.

قال الفخر الرازي في تفسير الآية 11 من سورة النساء:

الموضع الرابع من تخصيصات هذه الآية ما هو مذهب أكثر المجتهدين إن الأنبياء عليهم السلام لا يورثون، والشيعه خالفوا فيه.

روي أن فاطمة عليها السلام لما طلبت الميراث ومنعوها منه، احتجوا بقوله عليه الصلاة والسلام (نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه صدقة) فعند هذا احتجت فاطمة عليها السلام بعموم قوله: (للذكر مثل حظ الأنثيين) وكأنها أشارت إلى أن عموم القرآن لا يجوز تخصيص بخبر واحد.

ثم إن الشيعة قالوا: بتقدير أن يجوز تخصيص عموم القرآن بخبر واحد إلا أنه غير جائز ههنا، وبيانهم من ثلاثة أوجه:

أحدها:

إنه على خلاف قوله تعالى حكاية عن زكريا عليه السلام:

⁶¹الجامع لأحكام القرآن 13 / 164.

(يرثني ويرث من آل يعقوب)⁶² وقوله تعالى: (وورث سليمان داود)⁶³ قالوا ولا يمكن حمل ذلك على وراثته العلم والذين لأن ذلك لا يكون وراثته في الحقيقة، بل يكون كسبا جديدا مبتدأ، إنما التورث لا يتحقق إلا في المال على سبيل الحقيقة.

وثانيها:

إن المحتاج إلى معرفة هذه المسألة ما كان إلا فاطمة وعلي والعباس وهؤلاء كانوا من أكابر الزهاد والعلماء وأهل الدين، وأما أبو بكر فإنه ما كان محتاجا إلى معرفة هذه المسألة البتة، لأنه ما كان ممن يخطر بباله أنه يرث من الرسول عليه الصلاة والسلام فكيف يليق بالرسول عليه الصلاة والسلام أن يبلغ هذه المسألة إلى من لا حاجة به إليها ولا يبلغها إلى من له إلى معرفتها أشد الحاجة؟.

وثالثها:

يحتمل أن قوله " ما تركناه صدقة صلة " لا نورث " والتقدير: إن الشيء الذي تركناه صدقة، فذلك الشيء لا يورث فإن قيل: فعلى هذا التقدير لا يبقى للرسول خاصية في ذلك.

قلنا: بل تبقى الخاصية لاحتمال أن الأنبياء إذا عزموا على التصديق بشيء فبمجرد العزم يخرج ذلك عن ملكهم ولا يرثه وارث عنهم، وهذا المعنى مفقود في حق غيرهم⁶⁴.

قال العلامة الحلبي رحمه الله:

إن أبا بكر منع فاطمة إرثها فقالت: يا ابن أبي قحافة أترث أباك ولا أرث أبي!! واحتج عليها برواية تفرد هو بها عن جميع المسلمين، مع قلة رواياته وقلة علمه، وكونه الغريم لأن الصدقة تحل عليه.

فقال لها: إن النبي قال: " نحن معاشر الأنبياء لا نورث ما تركناه صدقة "، والقرآن مخالف لذلك فإن صريحه يقتضي دخول النبي صلى الله عليه وآله وسلم فيه بقوله تعالى: (يوصيكم الله في أولادك)⁶⁵.

وقد نص على أن الأنبياء يورثون، فقال تعالى: (وورث سليمان داود)⁶⁶، وقال عن زكريا: (إني خفت الموالي من ورائي وكانت امرأتي عاقرا فهب لي من لدنك وليا يرثني ويرث من آل يعقوب)⁶⁷، وناقض فعله

⁶² سورة مريم: 6 / 19.

⁶³ سورة النمل 16 / 27.

⁶⁴ التفسير الكبير 9 / 210.

⁶⁵ سورة النساء: 4 / 11.

⁶⁶ سورة النساء: 4 / 11.

أيضا هذه الرواية، لأن أمير المؤمنين والعباس، اختلفا في بغلة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وسيفه وعمامته وحكم بها ميراثا لأمر المؤمنين، ولو كانت صدقة لما حلت على علي عليه السلام، وكان يجب على أبي بكر انتزاعها منه، ولكان أهل البيت الذين حكى الله تعالى عنهم بأنه طهرهم تطهيرا مرتكبين ما لا يجوز، نعوذ بالله من هذه المقالات الردية والاعتقادات الفاسدة.

وأخذ فدكا من فاطمة وقد وهبها إياها رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فلم يصدقها، مع أن الله قد طهرها وزكاها واستعان بها النبي صلى الله عليه وآله وسلم في الدعاء على الكفار على ما حكى الله تعالى وأمره بذلك فقال تعالى: (قل تعالوا ندع أبناءنا وأبنائكم ونساءنا ونساءكم وأنفسنا وأنفسكم)⁶⁸ فكيف يأمره الله تعالى بالاستعانة - وهو سيد المرسلين - بابنته وهي كاذبة في دعواها غاصبة لمال غيرها نعوذ بالله من ذلك فجاءت بأمر المؤمنين عليه السلام فشهد لها فلم يقبل شهادته، قال:

إنه يجر إلى نفسه، وهذا من قلة معرفته بالأحكام، ومع أن الله تعالى قد نص في آية المباهلة أنه نفس رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فكيف يليق بمن هو بهذه المنزلة واستعان به رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بأمر الله في الدعاء يوم المباهلة أن يشهد بالباطل ويكذب ويغضب المسلمين أموالهم نعوذ بالله من هذه المقالة.

وشهد لها الحسنان عليهما السلام فرد شهادتهما وقال: هذان ابناك لا أقبل شهادتهما لأنهما يجران نفعا بشهادتهما، وهذا من قلة معرفته بالأحكام أيضا، مع أن الله قد أمر النبي صلى الله عليه وآله وسلم بالاستعانة بدعائهما يوم المباهلة فقال: (أبناءنا وأبنائكم).

وحكم رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بأتهما سيذا شباب أهل الجنة، فكيف يجامع هذا شهادتهما بالزور والكذب وغضب المسلمين حقهم نعوذ بالله من ذلك.

ثم جاءت بأم أيمن فقال: امرأة لا يقبل قولها مع أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: "أم أيمن من أهل الجنة"، فعند ذلك غضبت عليه وعلى صاحبه وحلفت أن لا تكلمه ولا صاحبه، حتى تلقى أباهما وتشكو إليه فلما حضرتها الوفاة أوصت أن تدفن ليلا ولا يدع أحدا منهم يصلي عليها.

وقد رووا جميعا أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم قال: "إن الله يغضب لغضبك ويرضى لرضاك."

⁶⁷ سورة مريم: 19 / 5 و 6.

⁶⁸ سورة آل عمران: 3 / 61.

قال العلامة الأميني في الغدير:

لو كان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قال ذلك (أي حديث نحن معاشر...) لوجب أن يفشييه إلى آلِهِ وذويه الذين يدعون الوراثه منه ليقطع معاذيرهم في ذلك بالتمسك بعمومات الإرث من أي القرآن الكريم والسنة الشريفة، فلا يكون هناك صخب وحوار تتعقبهما محن، ولا تموت بضعته الطاهرة وهي واجدة على أصحاب أبيها ويكون ذلك كله مثارا للبعضاء والعداء في الأجيال المتعاقبة بين أشياء كل من الفريقين، وقد بعث هو صلى الله عليه وآله وسلم لكسح تلك المعرات وعقد الإخاء بين الأمم والأفراد.

ألم يكن صلى الله عليه وآله وسلم على بصيرة مما يحدث بعده من الفتن الناشئة من عدم إيقاف أهله وذويه على هذا الحكم المختص به صلى الله عليه وآله وسلم المخصص لشرعة الإرث؟ حاشاه. وعنده علم المنايا والبلايا والقضايا والفتن والملاحم.

وهل ترى أن دعوى الصديق الأكبر أمير المؤمنين وحليلته الصديقة الكبرى - صلوات الله عليهما وآلهما - على أبي بكر ما استولت عليه يده مما تركه النبي صلى الله عليه وآله وسلم من ماله كانت بعد علم وتصديق منهما بتلك السنة المزعومة صفحا منهما عنها لاقتناء حطام الدنيا؟ أو كانت عن جهل منهما بما جاء به أبو بكر؟ نحن نقدر ساحتهم [أخذا بالكتاب والسنة] عن علم بسنة ثابتة والصفح عنها، وعن جهل يربكهما في الميزان.

ولماذا يصدق أبو بكر في دعواه الشاذة عن الكتاب والسنة، فيما لا يعلم إلا من قبل ورثته صلى الله عليه وآله وسلم ووصيه الذي هتف صلى الله عليه وآله وسلم به وبوصايته من بدء دعوته في الأندية والمجتمعات؟! ولم تكن أذن واعية لدعوى الصديقة وزوجها؟

قال ابن أبي الحديد في شرحه على النهج:

وسألت علي بن الفارقي مدرس المدرسة الغربية ببغداد فقلت له:
أكانت فاطمة صادقة؟.

قال: نعم.

قلت: فلم لم يدفع إليها أبو بكر فدكا وهي عنده صادقة؟.

فتبسم ثم قال كلاما لطيفا مستحسنا مع ناموسه وحرمته وقلة دعابته.

قال: لو أعطاه اليوم فذك بمجرد دعواها لجاءت إليه غدا وادعت لزوجه الخلفة وزحزحته عن مقامه ولم يكن يمكنه الاعتذار والموافقة بشيء،

لأنه قد أسجل على نفسه أنها صادقة فيما تدعي كائنا ما كان من غير حاجة إلى بينة ولا شهود.

وهذا كلام صحيح وإن كان أخرجه مخرج الدعابة والهزل.⁶⁹

قال السيد شرف الدين في كتاب " النص والاجتهاد".

وإليك كلمة في هذا الموضوع لعليم المنصورة الأستاذ محمود أبو رية المصري المعاصر، قال: بقي أمر لا بد أن نقول فيه كلمة صريحة: ذلك هو موقف أبي بكر من فاطمة - رضي الله عنها - بنت رسول الله (ص)، وما فعل معها في ميراث أبيها، لأننا إذا سلمنا بأن خبر الآحاد الظني يخصص الكتاب القطعي، وأنه قد ثبت أن النبي (صلى الله عليه وآله وسلم) قد قال " إنه لا يورث " وإنه لا تخصيص في عموم هذا الخبر، فإن أبا بكر كان يسعه أن يعطي فاطمة - رضي الله عنها - بعض تركة أبيها (صلى الله عليه وآله وسلم) كأن يخصها بذك وهذا من حقه الذي لا يعارضه فيه أحد، إذ يجوز للخليفة أن يخص من يشاء بما شاء.

قال: وقد خصن هو نفسه الزبير بن العوام ومحمد بن مسلمة وغيرهما ببعض متروكات النبي.

على أن فدكا هذه التي منعها أبو بكر لم تلبث أن أقطعها الخليفة عثمان لمروان - هذا كلامه بنصه -

70

⁶⁹ شرح نهج البلاغة 16 / 284.

⁷⁰ النص والاجتهاد ص 70 طبع مطبعة سيد الشهداء.

وراجع الشافعي للسيد المرتضى 4 / 57 - 102 ودلائل الصدق للمظفر 3 / 40 - 77 ففي هذين الكتابين بحث مستوفى حول حديث نحن معاشر الأنبياء وإرث فاطمة سلام الله عليها.